

XXI ASR O‘ZBEK ADABIYOTIDA SHAXS ERKINLIGI MAVZUSI

Nargiza Rambergenova

Qoraqalpoq Davlat Universiteti

Zamonaviy yozuvchilar asarlari tahlili

Annotatsiya: *Ushbu maqolada XXI asr o‘zbek adabiyotida shaxs erkinligi masalasi, insonning ijtimoiy va ma’naviy ozodlikka intilishi, yangi davr yozuvchilari ijodida bu mavzuning badiiy ifodalanish shakllari tahlil qilinadi. Mustaqillikdan keyingi davrda adabiyotda inson shaxsiga, uning ichki dunyosiga, ruhiy kechinmalariga e’tibor ortgani, avvalgi davrlarga xos mafkuraviy cheklovlar o‘rnini erkin tafakkur egallagani ilmiy asosda yoritiladi. Maqolada O‘.Hoshimov, X.Do‘stmuhammad, N.Eshonqul, T.Murod, Sh.Xolmirzayeva, U.Hamdami, A.A’zam kabi yozuvchilarning asarlarida erkinlik, shaxsiy tanlov va ijtimoiy mas’uliyat masalalari tahlil etiladi.*

Kalit so‘zlar: *o‘zbek adabiyoti, shaxs erkinligi, zamonaviy yozuvchilar, mustaqillik davri, ruhiy ozodlik, badiiy tafakkur.*

KIRISH

XXI asr o‘zbek adabiyoti millat tafakkurining yangi bosqichiga o‘tish davrini ifodalaydi. Mustaqillikdan so‘ng adabiyot mafkuraviy bosimlardan xalos bo‘lib, inson va shaxs erkinligi markaziy mavzuga aylandi. Yozuvchi endilikda “qahramon – jamiyat” munosabatini emas, balki “shaxs – o‘zlik” ziddiyatini tasvirlashga ko‘proq e’tibor bermoqda.

Avvalgi davrlarda adabiyot ko‘proq “g‘oya targ‘ibotchisi” bo‘lgan bo‘lsa, hozirgi davrda u “ruhiy izlanish maydoni”ga aylandi. Shu sababli zamonaviy o‘zbek yozuvchilari shaxs erkinligini faqat ijtimoiy hodisa sifatida emas, balki falsafiy va ruhiy jarayon sifatida talqin qilmoqdalar.

Asosiy qism

1. Shaxs erkinligi — zamonaviy adabiyotning markaziy g‘oyasi

Inson erkinligi masalasi o‘zbek adabiyotida yangilik emas. Ammo XXI asrda bu tushuncha endi tashqi mustaqillik emas, ichki ozodlik, ruhiy uyg‘onish va fikriy mustaqillik ma’nosida talqin qilina boshlandi. Shaxsning o‘z fikrini aytish huquqi, ijtimoiy muhitda o‘z o‘rnini topish, jamiyatga qarshi chiqmasdan ham mustaqil yashash g‘oyasi adabiyotda chuqur falsafiy mazmun kasb etmoqda.

O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” romanida insonning vijdoni, mehr, kechirim va adolat orqali o‘zini anglash jarayoni tasvirlanadi. Muallif shaxs erkinligini faqat tashqi imkoniyat emas, balki ichki halollik va ma’naviy mustahkamlik bilan bog‘laydi.

Xuddi shunday, Xurshid Do‘stmuhammadning “Jimjitlik” asarida insonning jamiyatdagi yolg‘izligi, sukunat orqali o‘z “men”ini topish istagi badiiy vositalar bilan ifodalangan. Bu asarda yozuvchi shaxs erkinligini falsafiy sukunat orqali ko‘rsatadi.^[1]

2. Mustaqillik davri yozuvchilarining badiiy izlanishlari

O‘zbekiston mustaqillik yillarida adabiyotda yangi to‘lqin — erkin fikrli yozuvchilar avlodi shakllandi. Ulardan biri Nazar Eshonqul bo‘lib, uning “Hurlik” va “Yolg‘izlik” hikoyalarida shaxs o‘zligini anglash, ichki qarama-qarshilik, jamiyat bilan shaxs to‘qnashuvi markaziy o‘rinni egallaydi.

Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” romanida esa shaxs va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy ziddiyat erkinlik masalasi orqali ochiladi. Qahramonning o‘z yeriga, o‘z mehnatiga egalik qilish orzusi – bu nafaqat iqtisodiy, balki ma’naviy ozodlik ramzidir.

Adiba Sharof Boshbekova va Shahrizoda Xolmirzayeva asarlarida esa ayol shaxsining erkinlik masalasi yetakchi mavzu sifatida ilgari suriladi. Xususan, Sh.Xolmirzayevaning “Ayol qismati” hikoyasida ayolning ichki kuchi, o‘zligini anglash jarayoni va jamiyatdagi o‘rni haqidagi masalalar yuksak badiiy mahorat bilan ochilgan.^{[1][2]}

3. Zamonaviy adabiyotda shaxs va jamiyat munosabati^{[1][2]}

Bugungi o‘zbek adabiyotida shaxs erkinligi masalasi jamiyatdagi yangilanish jarayonlari bilan uzviy bog‘liq. Yozuvchilar endi davlat, mafkura yoki tashqi kuchlar bilan emas, balki insonning ichki ziddiyatlari bilan kurashni asosiy dramatik chiziqqa aylantirmoqda.

Ulug‘bek Hamdamning “Isyon va itoat” romanida shaxsning o‘z fikrini himoya qilishi, iymon, sadoqat va ozodlik o‘rtasidagi ziddiyat falsafiy tahlil orqali ifodalangan. Asarda erkinlik nafaqat ijtimoiy, balki ruhiy sinov sifatida talqin etiladi.

Abdulla A‘zamning “Suv yoqasidagi uy” hikoyasida esa insonning yolg‘izligi, jamiyat bilan begonalashuvi, biroq shu holatda o‘z “men”ini topishga bo‘lgan intilishi ko‘rsatiladi. Muallif shaxs erkinligini insonning o‘zini tinglay bilish qobiliyati bilan o‘lchaydi.^{[1][2]}

4. XXI asr o‘zbek adabiyotida yangi estetik yondashuvlar^{[1][2]}

Zamonaviy yozuvchilarning ijodida erkinlik masalasi badiiy shakl va uslubda ham yangicha ifoda topmoqda. Yozuvchilar realizm bilan bir qatorda psixologizm, ramziylik va modernistik unsurlardan keng foydalanmoqdalar.

Masalan, Erkin A‘zamning hikoyalarida ichki monolog, orzular va tushlar orqali shaxsning ichki ozodligi ochiladi. Shu bilan birga, asarlarda jamiyat tomonidan “chegaralangan” shaxsning ichki isyoni — badiiy metafora sifatida qo‘llaniladi.

Yangi davr adabiyotida erkinlik endi nafaqat g‘oya, balki estetik mezon darajasiga ko‘tarilgan. Yozuvchi erkin yozadi, qahramon erkin fikrlaydi, o‘quvchi esa erkin talqin etadi — bu uchlik yangi adabiy tafakkurning o‘zagi hisoblanadi.^{[1][2]}

XULOSA

XXI asr o‘zbek adabiyotida shaxs erkinligi mavzusi milliy tafakkurning yangilanish belgisi sifatida qaraladi. Adabiyot endi insonni ideallashtirgan obraz sifatida emas, balki o‘z yo‘lini izlayotgan, ruhiy iztiroblar bilan yashayotgan, ammo mustaqil fikrlay oladigan mavjudot sifatida tasvirlayapti.

Zamonaviy yozuvchilar shaxs erkinligini nafaqat jamiyatga qarshi kurashda, balki insonning o‘zini anglashida, ma’naviy poklanishida, ichki haqiqatni izlashida ko‘rmoqdalar. Shu ma’noda, bugungi o‘zbek adabiyoti o‘zining eng katta yutug‘ini — fikr erkinligi va badiiy mustaqillikni qo‘lga kiritdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hoshimov O‘. Dunyoning ishlari. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 2015.
2. Do‘stmuhammad X. Jimjitlik. — Toshkent, 2018.
3. Eshonqul N. Yolg‘izlik. — Toshkent, 2019.
4. Murod T. Otamdan qolgan dalalar. — Toshkent: Sharq, 2017.
5. Hamdam U. Isyon va itoat. — Toshkent, 2020.
6. Xolmirzayeva Sh. Ayol qismati. — “Yoshlik” jurnali, 2022.
7. A‘zam E. Suv yoqasidagi uy. — “Jahon adabiyoti”, 2023.
8. Karimov A. Zamonaviy o‘zbek adabiyoti nazariy masalalari. — Toshkent, 2021.

